

gledališče bi vzgojno vplivalo na mlade avtorje, odpiralo bi jim nove svetove v dramatiki, utrdilo bi jim vero v gledališče in pozitivno usmerilo njihova umetniška prizadevanja.

Ves teater mora prežeti nova umetniška in življenjska volja, nova, močna zavest skupnosti, nova skupna življenjska zavest, kajti šele takrat bo doživelo gledališče tisto veliko umetniško prebujenje, brez katerega bi bilo zaman iskanje lastnega stila. Šele takrat bodo dani pogoji za razvoj velikih igralcev, za samozavesten pristop k vsaki resnični dramski umetnici, šele takrat bo gledališče s svojo veliko umetnostjo moglo vršiti svojo nalogo v človeški družbi.

Vladimir Pavšič.

RAZSTAVA FRANCETA KRALJA

Razstava, ki jo je konec avgusta odprl Francè Kralj v Jakopičevem paviljonu, je bila navzlic vnanji pomanjkljivosti ena izmed najboljših, vsaj najbolj razveseljivih, kar jih je zadnje čase priredil. V nji vidim vse jasnejše znake bližajoče se zmage pravega umetniškega čutnega oblikovanja nad razumskim. Od literarnega odnošaja do upodabljanja umetnosti gre Kralj k čutnemu spoznavanju in podajanju. Vidna je vrnitev k grudi, k tistemu najglobljemu temelju, odkoder izvira sam. Pojavlja se vse očitneje pri njem smisel in resnično zanimanje za človeka, za žival, za prirodo, sploh za vse, kar živi. Formalni simbolizem se umika malce primitivnemu realizmu, ki je v sliki še močno dekorativen, v plastiki pa vse bolj neposredno življenjski. Oblike postajajo stvarnejše, celo obrazi se individualno ločijo.

Najznačilnejši znak te nove smeri je očitna življenjska radost, ki zmaguje nad hladno razumsko konstrukcijo nekdanjih del, ki so bila postavljena v neko izvensvetsko raven brez stikov z resničnostjo. Sicer Francetu Kralju tudi zdaj ni za šolsko pravilnost, za točnost risbe in oblike, temveč skuša dati čim več moči in prodornosti izrazu, vendar je ves njegov odnošaj do sveta drugačen. Kmetsko življenje mu ni več romantična dekoracija in okvir za stilizacijske poskuse, temveč neposredno dojeta stvarnost, nujen izraz njegovega doživetja, podan brez tendenčnosti, brez programa. Njegovo pojmovanje kmetskega dela se je prav tako spremenilo, — in se temeljito razlikuje od mnogih drugih umetnikov. V mogočnem ritmu žanjic in oračev, koscev in drvarjev ni več tope muke, nič brezupno morečega. Delo mu je popolnoma razumljiva, prirodna nujnost, kakor del večnega utripanja nature same, ki daje zadovoljstvo in moč. Tako ti kmetje niso sužnji dela, kakršne prikazujejo tendenčno socialno usmerjeni »proletarski« slikarji.

V zvezi s tem neposrednim gledanjem sveta je značilno naraščanje erotičnega momenta v Kraljevem ustvarjanju. Več kompozicij z ženskimi akti odkriva ta pomembni preobrat. Že v svoji avtobiografski »Moji poti« je Francè Kralj nehote napovedal to spremembo. V resnici se je pa začelo že prej z znano sliko »Kopalke z beneškim ozadjem«. Nadaljevanje te smeri kaže ta razstava. Tako prvinske,

tako prirodne erotike so polne slike ženskih teles, ki so res naga — ne slečena! — da prekipevajo podobe moči in zdravja. Če ponekod stilizacije in pretiravanja še motijo, je silovitost in pristinost zanosa neutajljiva. Ta »Kopajoča se deklica« je kakor kmetska Venera, prava renesančna Leda z jedrim telesom, ki je iz krvi in mesa. To je res — ženska, mikavna in odbijajoča, nedolžna in hkrati strašna, utelešena prispodoba plodnosti. Podobne so druge kompozicije, zlasti kar realistično sugestivna doprsna soha zrele ženske, »Poletje«, pravi slavospev Erosu.

Druža plat razstave, ki je morebiti še bolj razveseljiva, je plastika. Prava očesna paša sprejemljivemu gledalcu je doslej komaj sluteno bogastvo, ki ga je umetnik natresel iz zbirke plastičnih drobnjarij. Ti utrinki trenutka, te bežne, pa tako bogate in oplajajoče zasnove so potrdilo starega spoznanja, da je pravega umetnika notranjost prepolna podob — ne pojmov, ne umovanja. Koliko iznajdljivosti, kolikšna domišljija, kakšna plastična nežnočutnost je v teh igračkah, kjer se zdi, da je navzlic mrtvi gmoti gibanje samo zastalo za trenutek, ne prenehalo.

Kakor spomini iz davnine, kakor podzavestna slutnja starega rodu ljudskih umetnikov so lesene in glinaste plastike iz kmetkega življenja. Ti prizori so nepokvarjen izraz prvinskega ustvarjanja brez načrta, pravo nagonsko izživiljanje oblikujočega duha, ki ga gmota sama izziva in vzpodbuja. Izraz prirojene težnje po oblikovanju česar koli in kakorkoli, samo da bo zaživela oblika in bo ustvarjalčevemu nagonu zadoščeno. Kakor da so oblike teh oračev, žagarjev, koscev, kmetic pri molži in na polju pa skupine živali izluščene iz tvari, kamna ali lesa, tako so organsko zrasle, tako zaokrožene, tako žive. Klic domače vasi je pozval v življenje vse podobe, da so potrditev veselja do življenja in da pričajo, kako umetnik sodoživlja snovanje nature.

Razstavljenih je bilo tudi več starejših, že znanih del, med njimi »Družinski portreti otrok«, močno ekspresivno delo, ki pa učinkuje bolj kot osnutek za stensko dekoracijo. Med najboljšimi pokrajinami njegove starejše smeri je »Zagorica v snegu«, najmočnejša je pa gotovo »Mati«, ki je tudi čisto slikarsko najbolje rešen problem. Obraz je čudovito izrazit, napet in živ. Avtor pravi, da je to študija po spominu. Morebiti je to tudi razlaga za njeno kar nadresnično toplino. Med kipi je »Kristus pridigar« značilen primer ekspresionističnega razumarstva, zakasnel spomin na preboleno mladostno kipeenje, vendar pa nenavadno krepko sugestivno delo. Kako zna Francè Kralj združiti prisrčnost s formalno dovršenostjo, kaže »Portret hčerke«, ki je res intimno čustven, hkrati pa kot odlit po živem modelu.

Po lanski, ki je zapustila skoro hladnen vtisk, se mi zdi ta razstava kakor potrdilo notranje preroditve in ugodno znamenje za prihodnost. Pokazala je, da se Francè Kralj zavestno in načrtno vrača k pravim izvirkom sleherne umetnosti, da je razumel klic zemlje in

ljudstva, iz katerega je izšel, in v katerem je tako globoko vsajen. Morebiti je prej, ko je sledil vabečim glasovom tujine, učinkovalo njegovo delo modernejše, tudi udarnejše, morebiti se je zdelo močnejše v izrazu, toda ni dvoma, da je zdaj bolj pretehtano, bolj dognano, zraven pa tudi bolj domače, bolj naše. Prej mu je šlo poglavitno le za oblikovno izvirnost, zdaj mu postaja važna tudi snov, in prav izbira snovi ga vodi nujno nazaj v domačo vas z vsem njenim tako pestrim in obsežnim življenjem, s svojim zdravjem, s svojo še neizrabljeno silo. Tam je moč, tam je prvinska lepota in tista prirodna plodovitost, katero občudujemo prav na ti razstavi. Čas je, da Francè Kralj to bogastvo, s katerim zdaj tako razsipno razmetava, smoterno izrabi in zbere, ker se sonce njegovega oblikujočega duha že bliža zenitu.

K. Dobida

LJUBLJANSKE SREDNJE ŠOLE IN VIŠJE ŠOLE V KVASOVH ČASIH

(Prim.: France Koblar, Josip Jurčič — Deseti brat, Cvetje iz 1936, str. 267.)

Ker sodim, da mora spremljati literarnozgodovinski pouk v srednji šoli točen razvid tistega šolskega ustroja, ki je dajal naraščaju prvo izobrazbo, mi je res hudo, da me je Koblarjevo sicer odlično ter z izrednim trudom sestavljeno šolsko izdanje »Desetega brata« z ozirom ustroja ljubljanskih srednjih in višjih šol v časih glavnega romanovega junaka razočaralo.

Koblar je namreč deloma v nasprotju z raznimi ugotovitvami ostalih naših kulturnih zgodovinarjev in z osnovo številnih biografij v Slovenskem biografskem leksikonu, ko piše: »Za našo dobo je treba pomniti, da je imela gimnazija od 1775 dalje 5 razredov (poprej 6) ... od 1807 je bilo 6 razredov ... po gimnaziji so bili 3 letniki filozofije ali liceja kot priprava za univerzo ... Po odhodu Francozov se je vrnil stari red s 5 razredno gimnazijo in licejem (3 letniki). L. 1818. je dobila gimnazija 6 razredov, licej pa je imel med 1818—1824 še vedno 3 razrede. Licej (filoz.) je bil že izven gimnazije.«

Toda treba je razlikovati med datumi odlokov o šolskih reformah in med datumi njihove dejanstvene obveljave, a obenem izbirati, ker so za srednješolski pouk važni le nekateri redki izmed poslednjih. Tudi je treba upoštevati dejstvo, da niso bili vsi zavodi vedno enako urejeni.

Ko je prevzemala po ukinitvi jezuitskega reda polagoma avstrijska država gimnazije v svojo skrb, je bilo za Slovence pomembnih sedem šestrazrednih gimnazij: jezuitske gimnazije v Ljubljani, Trstu, Gorici, Celovcu, Mariboru in Gradcu ter frančiškanska v Novem mestu. Veljal je razredni sistem, to se pravi: isti profesor je poučeval vse predmete v razredu. Zmanjšanje števila razredov od 6 na 5 je določil res že cesaričin odlok z dne 14. oktobra 1775 (Geschichte des K. K. Gymnasiums zu Görz, Programm 1856, 17), toda ta odlok je vlada že čez nekaj mesecev umaknila (Vrhovec, Zgodovina Novega mesta 273; popravil: Strakosch—Grassmann, Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens 116). Obveljal je šele dvorni dekret z dne 10. av-